

การจัดการความรู้เรื่องการบริหารช้างเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน

อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี*

KNOWLEDGE MANAGEMENT IN ELEPHANT CARE FOR PROMOTING
COMMUNITY-BASED TOURISM IN KANCHANADIT DISTRICT, SURAT THANI

ชูศักดิ์ ชูศรี*, จิรายุทธ จันทนพันธ์

Choosak Choosri*, Jirayuth Chantanaphant

คณะศิลปศาสตร์และวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตสุราษฎร์ธานี สุราษฎร์ธานี ประเทศไทย

Faculty of Liberal Arts and Management Sciences, Prince of Songkla University, Surat Thani Campus, Surat Thani, Thailand

*Corresponding author E-mail: choosak.c@psu.ac.th

*Tel: 081-892-5550

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ พัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวชุมชนที่เชื่อมโยงกับองค์ความรู้เรื่องการบริหารช้างในอำเภอ กาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลประกอบ 3 กลุ่ม 1) ประชาชนหรือความเข้าใจที่มีประสบการณ์ตรงในการบริหารช้าง จำนวน 5 ท่าน 2) ทายาทในครอบครัวความเข้าใจที่ได้รับการถ่ายทอดเรื่องราวการบริหารช้าง จำนวน 5 ท่าน 3) กลุ่มนักท่องเที่ยวชาวไทย จำนวน 8 คน รวมทั้งสิ้น 18 ท่าน ใช้การสัมภาษณ์และการประชุมกลุ่มย่อยในการเก็บข้อมูล มีการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยการตรวจสอบแบบสามเส้า และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า เส้นทางท่องเที่ยวชุมชนที่เชื่อมโยงกับองค์ความรู้เรื่องการบริหารช้างมี 3 ด้าน ได้แก่ ด้านประวัติชุมชนช้างในอำเภอกาญจนดิษฐ์ มีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน โดยเฉพาะในด้านการทำเกษตรกรรม การขนส่งไม้และผลผลิตทางการเกษตร ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับช้างเป็นความผูกพันเชิงจิตใจและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ด้านการบริหารช้าง องค์ความรู้ดั้งเดิมเกี่ยวกับการบริหารช้างที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน โดยความเข้าใจและดูแลมีความเข้าใจในธรรมชาติ พฤติกรรม และความต้องการของช้าง และด้านพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนควรเน้นความเป็นธรรมชาติและความเป็นชุมชนอย่างแท้จริง โดยเน้นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนเป็นหัวใจสำคัญ รวมถึงส่งเสริมการอนุรักษ์พันธุ์และธรรมชาติอย่างยั่งยืน โดยรวม ผลการวิจัยแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้และการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งไม่เพียงแต่ส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนเท่านั้น แต่ยังช่วยส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมชุมชนในพื้นที่กาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

คำสำคัญ: การจัดการความรู้, การบริหารช้าง, การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยว, การท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ, การท่องเที่ยวโดยชุมชน

Abstract

This article aims to develop community tourism routes linked with knowledge about elephant caregiving in Kanchanadit District, Surat Thani Province. This is a qualitative research study involving

three groups of informants: 1) Elderly community sages or experienced elephant mahouts, totaling 5 persons; 2) Heirs in mahout families who have inherited stories about elephant caregiving, totaling 5 persons; and 3) Thai tourists, totaling 8 persons, making a total of 18 participants. Data collection was conducted through interviews and focus group discussions. The credibility of the data was verified using triangulation, and data analysis was performed using content analysis. The findings reveal that the community tourism routes connected with knowledge of elephant caregiving encompass three aspects: Firstly, the history of the elephant community in Kanchanadit District plays a significant role in the villagers' way of life, especially in agriculture, transportation of wood, and agricultural products. Secondly, the relationship between people and elephants is a bond rooted in emotional attachment and mutual dependence. Thirdly, regarding elephant caregiving, traditional knowledge about caring for elephants has been passed down for generations. Mahouts and caretakers possess a deep understanding of the natural behavior and needs of elephants, including providing suitable food, health care, disease prevention, and creating an environment conducive to their natural living. Furthermore, community tourism development should emphasize authenticity and true community identity by focusing on environmental conservation and preserving traditional ways of life. Promoting species and natural conservation in a sustainable manner is also vital to ensure the longevity of both the community and the environment. Overall, the research findings highlight the importance of learning-based tourism and community-based tourism. These forms of tourism not only contribute to sustainable tourism development but also support the conservation of natural resources and local cultural heritage in Kanchanadit district, Surat Thani Province.

Keywords: Knowledge Management, Elephant Caregiving, Tourism Route Development, Ecotourism, Community-Based Tourism

บทนำ

ประเทศไทยมีศักยภาพในการท่องเที่ยวที่สูง เนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ เช่น ชายหาด ทะเล ภูเขา น้ำตก และป่าไม้ รวมถึงทรัพยากรสัตว์ป่าที่หลากหลาย ซึ่งเป็นจุดดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาสัมผัสประสบการณ์และเรียนรู้วัฒนธรรมท้องถิ่น การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจึงเป็นสิ่งสำคัญ เพื่อให้แหล่งท่องเที่ยวเหล่านี้สามารถดำรงอยู่ได้ในระยะยาว โดยไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การกำหนดมาตรฐานการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวในระดับชาติและท้องถิ่น จึงเป็นแนวทางที่สำคัญสำหรับการส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบรวมถึงการอนุรักษ์ธรรมชาติและวัฒนธรรม พร้อมกับการพัฒนามาตรฐานคุณภาพการบริการ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศและเศรษฐกิจในภาพรวม ทั้งยังสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) และแผนพัฒนาประเทศในระดับต่าง ๆ โดยเฉพาะในภาคใต้ของไทย จังหวัดสุราษฎร์ธานี อำเภอกาญจนดิษฐ์ ถือเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติและชุมชนที่มีทรัพยากรหลากหลาย เช่น ป่าเขา แหล่งน้ำ และวิถีชีวิตท้องถิ่น เหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับการพัฒนา การท่องเที่ยวเชิงนิเวศหรือการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ซึ่งเป็นแนวทางที่สนับสนุนการเติบโตของพื้นที่และสร้างรายได้ให้กับชุมชน ทั้งนี้ พื้นที่กาญจนดิษฐ์ได้รับอานิสงส์จากแหล่งท่องเที่ยวสำคัญใกล้เคียง เช่น เกาะสมุย ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวระดับนานาชาติ และเขื่อนรัชชประภา ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติสำคัญ ทำให้เกิดการเชื่อมโยงเส้นทางท่องเที่ยวมายังพื้นที่ใกล้เคียงอย่างกาญจนดิษฐ์ ทำให้เกิดเครือข่ายการท่องเที่ยวที่แข็งแกร่งขึ้น และจากแนวโน้มการท่องเที่ยวในปี 2567 - 2568 จำนวนนักท่องเที่ยว

อำเภอกาญจนดิษฐ์มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น โดยนักท่องเที่ยวหลักยังเป็นกลุ่มคนไทย โดยเฉพาะกลุ่มเดินทางระยะสั้น (กรมการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2560) ซึ่งความนิยมในการท่องเที่ยวธรรมชาติและชุมชนสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ความสามารถในการดึงดูดนักท่องเที่ยวกลุ่มนี้เป็นผลมาจากความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมที่ชุมชนสามารถนำเสนอได้อย่างน่าสนใจ เป็นโอกาสสำคัญสำหรับชุมชนในการสร้างรายได้และพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน

ทั้งนี้ ชุมชนกาญจนดิษฐ์จะต้องมีการบริหารจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรวัฒนธรรม สร้างเป็นองค์ความรู้ในชุมชนให้ดี เพราะเป็นกุญแจสำคัญต่อความสำเร็จของการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน โดยอำเภอกาญจนดิษฐ์ สามารถนำทุนทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม ทุนทางสังคม และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการสร้างความรู้และความเข้าใจในด้านต่าง ๆ เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศหรือการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์อย่างมีคุณภาพ พร้อมทั้งอนุรักษ์ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมดั้งเดิม ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการส่งเสริมให้การท่องเที่ยวให้เป็นไปอย่างยั่งยืนและมีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมและชุมชนในระยะยาว รวมทั้งเพื่อก่อให้เกิดการเติบโต การสร้างงาน ความสามารถทางการแข่งขัน จึงกล่าวได้ว่าองค์ความรู้ในชุมชนจึงกลายเป็นทรัพยากรหลักที่มีคุณค่าของทั้งชุมชนและองค์กรในชุมชน โดยที่กระบวนการในการนำฐานความรู้มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต้องอาศัยการจัดการความรู้อย่างชาญฉลาด (นลวัชร ชุนลา และเกษราภรณ์ สุตตาทพงศ์, 2558)

องค์ความรู้ที่เกิดในชุมชน จะต้องเกิดจากชุมชนหรือองค์กรของชุมชนนั้นๆ เกิดขึ้นจากการรวมตัวของชาวบ้าน โดยมีเป้าหมายชัดเจนในการดำเนินงานเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ของชุมชนของตนในด้านต่าง ๆ ให้ดีขึ้นกว่าเดิมโดยการนำทุนของชุมชนที่มีอยู่ ทั้งที่เป็นทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ทุนเงินตรา ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม มาศึกษาพัฒนา นอกจากนี้ชุมชนทุกแห่งย่อมมีวิถีชุมชนอยู่บนพื้นฐานของทุนทรัพยากรธรรมชาติที่สั่งสมสืบต่อกันมาอย่างช้านานจนกลายเป็นระบบคุณค่าอย่างหนึ่งที่เอื้อต่อการดำรงอยู่และการพัฒนาชุมชน สร้างเป็นองค์ความรู้ของชุมชนของตนจนมีการสืบทอดรุ่นสู่รุ่น แต่มักประสบปัญหาการสูญหายจากชาติสืบทอดตามเวลาและจำนวนผู้รู้ที่มีจำกัด (ฉวีวรรณ สุวรรณภา และคณะ, 2566); (รัตติยา เหนืออำนาจ และคณะ, 2567) องค์ความรู้ของชุมชนที่ฝังลึกอยู่ในตัวคน เป็นองค์ความรู้ที่ถอดออกมายากจะต้องผ่านกระบวนการจัดการความรู้โดยการถอดบทเรียนออกมา ให้มีความถูกต้องของข้อมูล การมีส่วนร่วมของผู้ให้ข้อมูล เพื่อนำเอาทุนทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนซึ่งเป็นความรู้ที่ฝังลึกอยู่ในคนนั้น ๆ ให้ปรากฏเป็นความรู้ที่ชัดแจ้ง (ประมาณ เทพสงเคราะห์ และจรินทร์ เทพสงเคราะห์, 2558); (รัตติยา เหนืออำนาจ และคณะ, 2567) ผ่านกระบวนการจัดการความรู้ที่มีเป้าหมายเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ ทั้งในระดับตัวบุคคล และระดับกลุ่ม มุ่งก่อให้เกิดโอกาสในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในด้านเทคนิค วิธีการ และประสบการณ์ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ประกอบด้วย 1) การถอดความรู้ (Capture Knowledge) เป็นการจัดการความรู้ระดับต้นน้ำ ที่รวบรวมความรู้ผ่านกระบวนการ การกำหนดความรู้ที่จำเป็นสำหรับชุมชนหรือองค์กรที่สอดคล้องหรือช่วยให้บรรลุเป้าหมาย การจัดลำดับความสำคัญของความรู้ การแสวงหาความรู้ทั้งจากแหล่งภายในและภายนอก การสกัดความรู้ด้วยวิธีการที่หลากหลายให้เหมาะสมกับบริบทของความรู้ อาทิ การสรุป การประมวล การถอดบทเรียน การสัมภาษณ์ การประชุม การสังเกตการณ์ ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ แล้วนำมาสรุปฝังความคิดให้เป็นระบบ จากนั้นจึงทำการตรวจสอบความถูกต้อง ความเหมาะสมและความสมบูรณ์ของสารสนเทศและความรู้ 2) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Knowledge Sharing) เป็นกระบวนการจัดการความรู้ระดับกลางน้ำ ที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์กันระหว่างบุคคลที่ ตระหนักถึงความสำคัญของความรู้ มีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน และมีวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ในชุมชนหรือองค์กร 3) การนำความรู้ไปใช้ใหม่ (Knowledge Reuse) เป็นกระบวนการจัดการความรู้ระดับกลางน้ำ อีกกระบวนการหนึ่งในการนำความรู้ที่ได้จากการถอดความรู้ไปประยุกต์ใช้ ปรับเปลี่ยน หรือบูรณาการให้เกิดความรู้ใหม่ รวมไปถึงการประเมินผลการประยุกต์ ปรับเปลี่ยน หรือบูรณาการรู้นั้น เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ และมั่นใจว่าการนำไปใช้สามารถเกิดประโยชน์ได้อย่างแท้จริง

และ 4) การบำรุงรักษาความรู้ (Knowledge Maintenance) เป็นกระบวนการจัดการความรู้ระดับปลายน้ำ ที่ช่วยทบทวนความถูกต้องและความทันสมัยของความรู้ก่อนจะนำเข้าไปในระบบฐานความรู้ ทั้งนี้ กระบวนการจัดการความรู้สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามความเหมาะสมและบริบทของชุมชน (พัทธนันท์ หรรษาภิรมย์โชค และ ประมา ศาสตระรุจี, 2559); (กาญจนา แก้วเทพ, 2565) และเมื่อกล่าวถึง ในบริบทของชุมชนซึ่งเป็นความรู้ที่สั่งสมจากประสบการณ์และวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ ซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากผู้รู้หรือผู้มีประสบการณ์ ที่เรียกว่า ปราชญ์ชาวบ้าน โดยมีลักษณะองค์ความรู้รวมของภูมิปัญญา สามารถแบ่งตามความเด่นชัดได้ 9 ด้าน ได้แก่ ด้านเกษตรกรรม ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม ด้านการแพทย์แผนไทย ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ด้านศิลปกรรม ด้านภาษาและวรรณกรรม ด้านปรัชญา และด้านโภชนาการ (ประมาณ เทพสงเคราะห์ และจรินทร์ เทพสงเคราะห์, 2558) (นอกจากนี้ภูมิปัญญาท้องถิ่นยังจัดเป็นมิติทางวัฒนธรรม ที่มีบทบาทในการช่วยพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน โดยเป็นที่ยอมรับว่าการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจะช่วยลดความเสี่ยงต่อการล่มสลายของครอบครัว ชุมชนโดยส่วนรวมในที่สุดและยังช่วยให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ (กาสั๊ก เตชะชั้นหมาก และคณะ, 2564) ชุมชนในอำเภอกาญจนดิษฐ์ ที่ทั้งทรัพยากรธรรมชาติ มีทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยเฉพาะเรื่องการจับช้างป่าเพื่อนำมาบริบาล เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมของชุมชนในอำเภอกาญจนดิษฐ์ ที่อยู่บนฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่ใกล้ผืนป่าอันเป็นที่อยู่อาศัยของโขลงช้างป่า ซึ่งเป็นความรู้ความสามารถที่ได้รับการสั่งสมถ่ายทอดกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ มักจะเป็นความรู้แบบฝังลึก (Tacit Knowledge) มีการถ่ายทอดกันจากรุ่นสู่รุ่นจึงเป็นการปฏิบัติให้ดูแล้วทำตามกันมา จึงเป็นกิจกรรมที่เคยเป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียงของอำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี แต่ในปัจจุบันกิจกรรมดังกล่าวได้ลดบทบาทลง ทำให้ภูมิปัญญาชาวบ้านดั้งเดิมของชุมชนในอำเภอกาญจนดิษฐ์ลดลง ด้วยการเปลี่ยนแปลงของข้อกฎหมาย และสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ทำให้การจับช้างป่ากลายเป็นกิจกรรมที่ผิดกฎหมาย และไม่ถูกต้องมาหลักสากล การจับช้างป่ามาบริบาลเพื่อการใช้งานในอำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี จึงหมดความสำคัญลงไป เมื่อการบริหารช้างไม่มีความจำเป็นต่อพื้นที่ ประกอบกับรุ่นลูกหลานส่วนใหญ่ เปลี่ยนไปทำอาชีพอื่นที่มีรายได้มากกว่า จึงทำให้ความรู้บางส่วนค่อย ๆ ลบเลือนหายไปตามกาลเวลา ตามอายุขัยของผู้คนที่เกี่ยวข้อง โดยไม่ได้มีการถ่ายทอดความรู้สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นเฉกเช่นอดีต (ฐาปณี พิทักษ์ และคณะ, 2562) แต่กระนั้น ความรู้เรื่องการบริบาลช้าง ก็ยังเป็นความรู้ที่มีคุณค่าควรจัดเก็บเพื่อการศึกษาเรียนรู้ต่อไป

เพื่อการรักษาท้องถิ่นความรู้เรื่องการบริบาลช้างซึ่งเคยเป็นองค์ความรู้ที่โดดเด่นของอำเภอกาญจนดิษฐ์ รวมทั้งอำเภอกาญจนดิษฐ์ มีจุดแข็งทางด้านการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยาวนานในด้านการบริบาลช้าง ทั้งนี้ ก่อนที่จะสูญหายไป จึงจำเป็นต้องมีการจัดการความรู้เรื่องการบริบาลช้างในอำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัด สุราษฎร์ธานี ให้อยู่ในรูปแบบขององค์ความรู้ที่จับต้องได้ (Explicit Knowledge) โดยพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวมาเป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงพัฒนาองค์ความรู้ ซึ่งจะช่วยให้องค์ความรู้และภูมิปัญญาเหล่านี้ไม่สูญหายไปตามกาลเวลา และมุ่งหวังให้เกิดการพัฒนาในมิติของการอนุรักษ์ธรรมชาติ อนุรักษ์วัฒนธรรม การสร้างรายได้ให้กับชุมชน จนจะนำไปสู่การพัฒนาในระดับกว้างขึ้น ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ที่สำคัญได้แก่มีไว้สืบสานต่อจากรุ่นสู่รุ่น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวชุมชนที่เชื่อมโยงกับองค์ความรู้เรื่องการบริบาลช้างในอำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

วิธีดำเนินการวิจัย

วิจัยในครั้งนี้ เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยชุมชนกาญจนดิษฐ์มีส่วนร่วมตั้งแต่การกำหนดโจทย์วิจัย การร่วมกำหนดเส้นทางและกิจกรรมรวมไปถึงการร่วมทดสอบเส้นทาง เพื่อให้มั่นใจว่าชุมชน

จะได้รับประโยชน์จากการวิจัยจริง เป็นการรวบรวมเรื่องราวจากผู้ที่มีประสบการณ์จริง มุ่งเน้นการจัดการศึกษาการจัดการความรู้เรื่องการบริหารช่าง ในช่วงปี พ.ศ. 2408 - 2545

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้ให้ข้อมูลในการศึกษานี้ ประกอบ 3 กลุ่ม รวมทั้งสิ้น 18 คน โดยมีการคัดเลือก ดังนี้

1. ประชาชนชุมชนหรือความช่างเก่า ที่มีประสบการณ์ตรงในการบริหารช่างในอำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ในช่วงเวลาที่ต้องการศึกษา จำนวน 5 ท่าน
2. ทายาทในครอบครัวความช่างเก่าที่ได้รับการถ่ายทอดเรื่องราวการบริหารช่าง เป็นผู้ให้ข้อมูลที่ไม่ได้มีประสบการณ์ตรงในการบริหารช่างแต่มีช่วงเวลาวัยเด็กที่ได้สัมผัสประสบการณ์และได้รับการถ่ายทอดเรื่องราวโดยตรง เพราะยังมีความคิด ความจำที่ดี จำนวน 5 ท่าน
3. กลุ่มนักท่องเที่ยวชาวไทยที่มีความตั้งใจเรียนรู้เรื่องการบริหารช่าง จำนวน 8 คน

เครื่องมือในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย มี 2 ประเภท คือ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างและแบบประชุมกลุ่มย่อย มีการทดสอบความน่าเชื่อถือของเครื่องมือจากผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน ซึ่งประกอบด้วย ผู้เชี่ยวชาญ ด้านวิจัยเชิงคุณภาพ ด้านการบริหารช่าง และทางด้านการจัดการการท่องเที่ยว เพื่อให้มั่นใจว่าแบบสัมภาษณ์ที่ออกแบบไว้ สามารถรวบรวมข้อมูลได้ตรงตามวัตถุประสงค์ที่ศึกษา การทวนสอบข้อมูล ใช้การตรวจสอบแบบสามเส้า (triangulation) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความถูกต้อง คือ 1) การตรวจสอบข้อมูลสามเส้าด้านวิธีการ (research method triangulation) เป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการวิธีการเก็บข้อมูล 3 วิธีที่แตกต่างกัน ได้แก่ การประชุมกลุ่มย่อย การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสำรวจจากเอกสาร และ 2) การตรวจสอบข้อมูลสามเส้าด้านข้อมูล (data triangulation) เป็นการตรวจสอบข้อมูลความรู้การบริหารช่าง โดยเปรียบเทียบข้อมูลจาก 3 พื้นที่ ได้แก่ อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งเป็นพื้นที่เป้าหมายในการศึกษา และเปรียบเทียบกับข้อมูลการบริหารช่างในจังหวัดสุรินทร์ และจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีประวัติการบริหารช่างมายาวนานถึงปัจจุบัน

การรวบรวมข้อมูล

การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) เก็บข้อมูลรายละเอียดและความรู้เชิงลึกจากกลุ่มเป้าหมาย ประชาชนชุมชน ความช่างเก่า และทายาท ได้วางแผนและกำหนดคำถามล่วงหน้า (Semi-structured Interview) สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลอย่างเป็นกันเอง เพื่อให้เขารู้สึกสบายใจและเปิดเผยข้อมูล บันทึกเสียงหรือจดบันทึกคำตอบอย่างละเอียดสอบถามเพิ่มเติมตามคำตอบ เพื่อให้ข้อมูลครบถ้วนและลึกซึ้งขึ้น ถอดเสียงบันทึกสัมภาษณ์ จัดกลุ่มข้อมูลตามหัวข้อหรือประเด็นสำคัญ วิเคราะห์เนื้อหาเพื่อหาแนวคิดหลัก ความเชื่อมโยง และความแตกต่าง

การประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group Discussions) เก็บข้อมูลจากกลุ่มคนในคราวเดียว เพื่อรวบรวมความคิดเห็น ประสบการณ์ และความเข้าใจร่วมกันในเรื่องการบริหารช่างและพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวชุมชน คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างที่มีความสนใจหรือมีประสบการณ์เกี่ยวข้อง จัดเตรียมประเด็นคำถามหรือหัวข้อสนทนาดำเนินการให้กลุ่มพูดคุยกันอย่างเป็นระบบ บันทึกเสียงและจดบันทึกข้อมูลในระหว่างสนทนา ส่งเสริมให้ทุกคนมีโอกาสแสดงความคิดเห็น และให้ความสำคัญกับความคิดเห็นที่หลากหลาย

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) การถอดเทปจากการประชุมกลุ่มย่อย และการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยการตีความหมายแล้วสร้างข้อสรุปแบบอุปมัย เป็นการสร้างข้อสรุปโดยการหาลักษณะร่วมกันของสิ่งที่ศึกษา รวมทั้งความสัมพันธ์ของสิ่งที่ศึกษาที่เชื่อมโยงกัน โดยเน้นบรรยายตามเนื้อหาที่รวบรวมมาตามกระบวนการ ไม่เน้นการตีความหรือหาความหมายที่ซ่อนอยู่เบื้องหลัง

งานวิจัยนี้ผ่านการรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์จาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หมายเลขใบรับรอง ว.625/2567 ลงวันที่ 26 ตุลาคม 2568

ผลการวิจัย

การจัดการความรู้เรื่องการบริหารจัดการเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนอำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี เพื่อพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวชุมชนที่เชื่อมโยงกับองค์ความรู้เรื่องการบริหารจัดการในอำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผลการวิจัยได้ 3 ประเด็นหลัก คือ ด้านประวัติของพื้นที่ ด้านการบริหารจัดการ และด้านแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยว ซึ่งเน้นการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ (Learning-based Tourism) และการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-based Tourism: CBT) ที่ถ่ายทอดองค์ความรู้จากชุมชนในพื้นที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการตามภูมิปัญญาท้องถิ่นควบคู่กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมชุมชน ได้ผลการวิจัยซึ่งเป็นองค์ประกอบของเส้นทางท่องเที่ยว ลำดับตามประเด็นความสำคัญ ดังนี้

ประเด็นด้านประวัติของพื้นที่

ในอดีต ช่างในอำเภอกาญจนดิษฐ์มีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน โดยเฉพาะในด้านการทำเกษตรกรรม การขนส่งไม้และผลผลิตทางการเกษตร รวมถึงการช่วยเหลืองานหนักที่ต้องใช้กำลังมาก ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับช่างจึงมิได้เป็นเพียงการใช้งานแรงงานเท่านั้น หากแต่เป็นความผูกพันเชิงจิตใจและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ชาวบ้านในพื้นที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการดูแลช่าง การฝึกช่าง และพิธีกรรมที่สะท้อนความเคารพต่อช่างในฐานะสัตว์ศักดิ์สิทธิ์และสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ เมื่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมเปลี่ยนแปลงบทบาทของช่างในด้านแรงงานได้ลดลงตามการพัฒนาเทคโนโลยี อย่างไรก็ตาม ชุมชนอำเภอกาญจนดิษฐ์ได้ปรับตัวโดยนำทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่มาพัฒนาเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และการเรียนรู้ อาทิ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การเรียนรู้วิถีช่าง การถ่ายทอดองค์ความรู้ของควาญช่าง และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

การดูแลและบริหารจัดการช่างในอำเภอกาญจนดิษฐ์เน้นความเป็นอยู่ที่ดีของช่างเป็นหลัก โดยปฏิบัติการในด้านต่าง ๆ เช่น อาหารและโภชนาการ ช่างจะได้รับอาหารที่เหมาะสมตามช่วงวัยและสุขภาพ เช่น ผัก ผลไม้ สมุนไพร และอาหารเสริมที่ปลอดภัย สุขอนามัย มีการอาบน้ำ ทำความสะอาดร่างกาย รวมถึงการตรวจสุขภาพเป็นระยะ ๆ โดยสัตวแพทย์ที่เชี่ยวชาญด้านช่าง สภาพแวดล้อม จัดสรรพื้นที่ให้ช่างได้เคลื่อนไหวอย่างอิสระและปลอดภัย รวมถึงการสร้างพื้นที่พักผ่อนที่เหมาะสม

การฝึกและดูแลด้านจิตใจ ช่างได้รับการฝึกฝนด้วยวิธีที่ไม่ใช้ความรุนแรง เพื่อให้ช่างมีความสุขและไม่เครียด รวมถึงการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคนและช่าง การเฝ้าระวังและบำรุงรักษาสุขภาพ มีการตรวจสุขภาพอย่างสม่ำเสมอจากสัตวแพทย์และทีมงานที่เชี่ยวชาญ รวมถึงการป้องกันโรคระบาด มาตรฐานและแนวปฏิบัติที่เกี่ยวข้อง

การบริหารช่างในอำเภอกาญจนดิษฐ์ดำเนินการตามแนวทางและมาตรฐานที่ได้รับการรับรองจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น แนวปฏิบัติด้านสุขาภิบาลและความปลอดภัย การดูแลสุขภาพช่างและควบคุมความปลอดภัยของทั้งช่างและนักท่องเที่ยว มาตรฐานด้านจริยธรรม หลีกเลี่ยงการใช้ความรุนแรงและการฝึกฝนด้วยวิธีที่ไม่เป็นมนุษยธรรม แนวทางการอนุรักษ์พันธุ์และถิ่นที่อยู่ของช่าง ส่งเสริมการอนุรักษ์ช่างในถิ่นกำเนิดและให้ความรู้แก่ชุมชน การบันทึกและรายงานข้อมูลการดูแล จัดทำบันทึกสุขภาพ การให้อาหาร และกิจกรรม ต่าง ๆ ของช่างอย่างเป็นระบบ

ประเด็นด้านการบริหารข้าง

การบริหารข้างชุมชนในอำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นกระบวนการดูแลและจัดการข้างที่ตั้งอยู่บนฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่นควบคู่กับแนวคิดด้านสวัสดิภาพสัตว์ โดยชุมชนมีบทบาทสำคัญในการกำหนดแนวทางการดูแลข้างอย่างเหมาะสม สอดคล้องกับบริบททางสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของพื้นที่ ชุมชนในอำเภอกาญจนดิษฐ์มีองค์ความรู้ดั้งเดิมเกี่ยวกับการบริหารข้างที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน โดยความเข้าใจและดูแลมีความเข้าใจในธรรมชาติ พฤติกรรม และความต้องการของข้างเป็นอย่างดี การดูแลครอบคลุมตั้งแต่การจัดหาอาหารที่เหมาะสม การดูแลสุขภาพ การป้องกันและรักษาโรค การจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตตามธรรมชาติ ตลอดจนการสร้างความปลอดภัยและความไว้วางใจระหว่างข้างกับคนในชุมชน

นอกจากนี้ การบริหารข้างยังเชื่อมโยงกับขนบธรรมเนียม ประเพณี และความเชื่อท้องถิ่นที่สะท้อนความเคารพต่อข้างในฐานะสัตว์ผู้มีคุณค่าและเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชุมชน พิธีกรรมและกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับข้างมีบทบาทในการปลูกฝังจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ การอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลระหว่างมนุษย์ข้าง และธรรมชาติ ซึ่งช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ในบริบทปัจจุบัน ชุมชนได้ปรับรูปแบบการบริหารข้างให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม โดยนำแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมาประยุกต์ใช้ ควบคู่กับการคำนึงถึงสวัสดิภาพของข้างเป็นหลัก การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ มุ่งเน้นการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของนักท่องเที่ยวมากกว่าการใช้ข้างในเชิงพาณิชย์ ส่งผลให้เกิดรายได้เสริมแก่ชุมชนและช่วยสนับสนุนการดูแลข้างอย่างยั่งยืน

ประเด็นด้านแนวทางการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยว

ชุมชนกาญจนดิษฐ์มีความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยเน้นการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและข้าง ซึ่งเป็นเอกลักษณ์และทรัพยากรสำคัญของชุมชน การพัฒนาในด้านนี้จะเน้นการอนุรักษ์วัฒนธรรมและองค์ความรู้เกี่ยวกับการบริหารข้าง รวมถึงการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีและวิถีชีวิตท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับข้างอย่างเคร่งครัด เพื่อให้การท่องเที่ยวไม่เพียงแต่สร้างรายได้และโอกาสทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังเป็นการส่งเสริมความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมและธรรมชาติของชุมชนอีกด้วย ชุมชนหวังว่าจะสามารถสร้างความสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม รวมถึงสร้างความเข้าใจและความร่วมมือระหว่างชาวบ้าน นักท่องเที่ยว และหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในทุกด้าน ทั้งด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจ โดยคาดหวังว่าแนวทางนี้จะ เป็นแบบอย่างที่ดีในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และการรักษามรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนในระยะยาว

นอกจากนี้ ชุมชนยังต้องการสนับสนุนการฝึกอบรมและพัฒนาทักษะให้กับคนในชุมชน เพื่อให้สามารถรองรับและดูแลกิจกรรมด้านการท่องเที่ยว รวมถึงการสร้างความรู้และความเข้าใจในด้านการบริหารข้างอย่างถูกต้องและเหมาะสม เพื่อให้เกิดความยั่งยืนและเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ส่งต่อไปยังรุ่นลูกหลานอย่างมั่นคง

การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวในพื้นที่ควรเน้นความเป็นธรรมชาติและความเป็นชุมชนอย่างแท้จริง โดยเน้นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนเป็นหัวใจสำคัญ ซึ่งจะช่วยสร้างประสบการณ์ที่น่าจดจำและเป็นเอกลักษณ์ให้แก่ นักท่องเที่ยว ในการเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้างในท้องถิ่น ซึ่งจะช่วยสร้างความเข้าใจและความเคารพในความเป็นอยู่ของข้าง รวมถึงส่งเสริมการอนุรักษ์พันธุ์และธรรมชาติอย่างยั่งยืน

นอกจากนี้ ควรมีการจัดกิจกรรมเสริมความรู้และความเข้าใจสำหรับนักท่องเที่ยว เช่น เวิร์กช็อปเกี่ยวกับการดูแลข้างแบบดั้งเดิม การเรียนรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมและธรรมชาติของข้าง การจัดเสวนาเกี่ยวกับความสำคัญของการอนุรักษ์ธรรมชาติ รวมถึงการจัดกิจกรรมสันตนาการที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น การรำวง การทำอาหารพื้นเมือง เพื่อให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างวัฒนธรรมและธรรมชาติอย่างกลมกลืน ทั้งนี้ การพัฒนาเส้นทางควรคำนึงถึงความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวและข้าง รวมถึงการสร้างสมดุลระหว่างการส่งเสริม

การท่องเที่ยวและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน เพื่อให้การพัฒนาสามารถดำเนินไปอย่างเป็นมิตรและยั่งยืนในระยะยาว

เส้นทางท่องเที่ยวชุมชนเรียนรู้การบริหารช่างอำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี (โปรแกรม 1 วัน) “เรียนรู้วิถีคน-ช่าง อย่างเกื้อกูล สู่อารมณ์ดีอย่างยั่งยืน”

08.30 - 09.00 น. ต้อนรับนักท่องเที่ยวโดยผู้นำชุมชน / กลุ่มความรู้อาชีพ พิธีต้อนรับแบบเรียบง่าย (ผูกข้อมือ/ ชมน้ำสมุนไพรพื้นบ้าน) แนะนำกติกาการท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบและสวัสดิภาพช่าง

09.00 - 10.00 น. กิจกรรมเล่าเรื่อง “คนกาญจนดิษฐ์กับช่าง” ประวัติความสัมพันธ์คน-ช่างในพื้นที่บทบาทช่างในอดีต (แรงงาน ป่าไม้ วัฒนธรรม) การปรับตัวสู่การบริหารช่างในปัจจุบัน ชมนิทรรศการชุมชน/ภาพถ่าย/ อุปกรณ์ความรู้อาชีพ

ช่วงสาย เรียนรู้การบริหารช่างเชิงปฏิบัติ

10.00 - 11.30 น. กิจกรรมเตรียมอาหารช่าง เรียนรู้ขั้นตอนอาหารช่างตามวัยและสภาพร่างกาย ทดลองทำอาหารช่าง (กล้วย อ้อย หนุ่ย อาหารเสริม) ฐานการเรียนรู้สมุนไพรช่าง รู้จักสมุนไพรท้องถิ่นที่ใช้ดูแลช่าง (แก้ท้องอืด บำรุงกำลัง) สาธิตการทำลูกสมุนไพร/น้ำสมุนไพรช่าง พุดคุยเรื่องสวัสดิภาพช่างและการดูแลแบบไม่รบกวนธรรมชาติ

ช่วงเที่ยง อาหารพื้นถิ่น วิถีชุมชน

11.30 - 13.00 น. รับประทานอาหารกลางวันเมนูพื้นบ้าน แกงส้มใต้/ผักพื้นถิ่น/น้ำพริก/ของหวาน ท่องถิ่นเล่าเรื่องวิถีชีวิตจากชุมชนและอาหารที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงช่าง พักผ่อนตามอัธยาศัย

ช่วงบ่าย เดินชมชุมชน - สร้างคุณค่าท้องถิ่น

13.00 - 15.30 น. เดินชมชุมชนอย่างช้า ๆ (Slow Tourism) วิถีชีวิตความรู้อาชีพ พื้นที่ป่าอาหารช่าง/ แหล่งน้ำธรรมชาติ เยี่ยมชมและทดลองกิจกรรม ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น งานหัตถกรรม ผลิตภัณฑ์แปรรูปสมุนไพร สินค้าที่เชื่อมโยงเรื่องช่าง (ของที่ระลึกเชิงอนุรักษ์) เลือกซื้อสินค้าชุมชน สนับสนุนเศรษฐกิจฐานราก

ปิดท้าย สรุปประสบการณ์

15.30 - 16.00 น. แลกเปลี่ยนความรู้สึกและบทเรียนจากการท่องเที่ยว ถ่ายภาพร่วมกับชุมชน มอบของที่ระลึก/เอกสารองค์ความรู้การบริหารช่าง

จุดเด่นของเส้นทางเรียนรู้จริงจากความรู้อาชีพและคนในพื้นที่ เน้นสวัสดิภาพช่าง ไม่ซื้อ ไม่แสดง เชื่อมโยงวัฒนธรรม อาหาร สมุนไพร และเศรษฐกิจชุมชนเหมาะกับนักท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ นักศึกษา และกลุ่ม CSR

อภิปรายผล

การจัดการความรู้เรื่องการบริหารช่างเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี สามารถอภิปรายผลได้ 3 ด้าน รายละเอียด ดังนี้

ประวัติของพื้นที่

ความเข้าใจและความรู้เรื่องพื้นที่ชุมชนในด้านการบริหารช่างของผู้ให้ข้อมูลและชุมชนในอำเภอกาญจนดิษฐ์ สะท้อนให้เห็นถึงความลึกซึ้งขององค์ความรู้ดั้งเดิมและความผูกพันระหว่างคนกับช่าง ซึ่งเป็นสัตว์ที่มีความสำคัญทั้งในเชิงวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชน องค์ความรู้ดังกล่าวได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นในลักษณะของความรู้ฝังลึก ผ่านการปฏิบัติจริงและประสบการณ์ตรงของความรู้อาชีพและคนในชุมชน สอดคล้องกับแนวคิดของการจัดการความรู้ในชุมชนที่มองว่าความรู้ท้องถิ่นเป็นทุนสำคัญในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน (นลวัชร ชุนลา และเกษราภรณ์ สุดตาพงศ์, 2558); (ประมาณ เทพสงเคราะห์ และจิรินทร์ เทพสงเคราะห์, 2558)

ความต้องการและความคาดหวังของชุมชนกาญจนดิษฐ์สะท้อนถึงความมุ่งมั่นในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยยึดหลักความยั่งยืนเป็นสำคัญ โดยให้ความสำคัญกับการสร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรมท้องถิ่น และการสร้างรายได้ให้กับชุมชน แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับหลักการของการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่และการเสริมสร้างพลังอำนาจให้กับชุมชน (Scheyvens, R., 1999); (UNWTO, 2019)

นอกจากนี้ การคงไว้ซึ่งขนบธรรมเนียม ประเพณี และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการดูแลช้าง ยังช่วยเสริมสร้างความภาคภูมิใจและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน อันเป็นลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นในฐานะมิติทางวัฒนธรรม (ประมาณ เทพสงเคราะห์ และจิรินทร์ เทพสงเคราะห์, 2558)

การบริหารช้าง

ความต้องการด้านการฝึกอบรมและพัฒนาทักษะของคนในชุมชนสะท้อนถึงความตระหนักในบทบาทของการจัดการความรู้ ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการยกระดับศักยภาพของชุมชนให้สามารถรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวได้อย่างมีคุณภาพและยั่งยืน (นลวัชร ชุนลา และเกษราภรณ์ สุตตาทพงศ์, 2558) การให้ความสำคัญกับความเป็นอยู่ที่ดีของช้าง การดูแลสุขภาพอย่างรอบด้าน ตลอดจนการเคารพธรรมชาติและพฤติกรรมของช้าง แสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมและสวัสดิภาพสัตว์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดสากลด้านการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงสวัสดิภาพของสัตว์ป่า (World Animal Protection, 2017) อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าการปรับตัวขององค์ความรู้ด้านการบริหารช้างให้สอดคล้องกับบริบทสังคม กฎหมาย และสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อให้การบริหารช้างยังคงดำเนินไปอย่างเหมาะสมและยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ ฐาปนี พิทักษ์ และคณะ ที่ระบุว่า องค์ความรู้การบริหารช้างจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาและปรับใช้ให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวิถีชีวิตชุมชนในยุคปัจจุบัน (ฐาปนี พิทักษ์ และคณะ, 2562)

แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยว

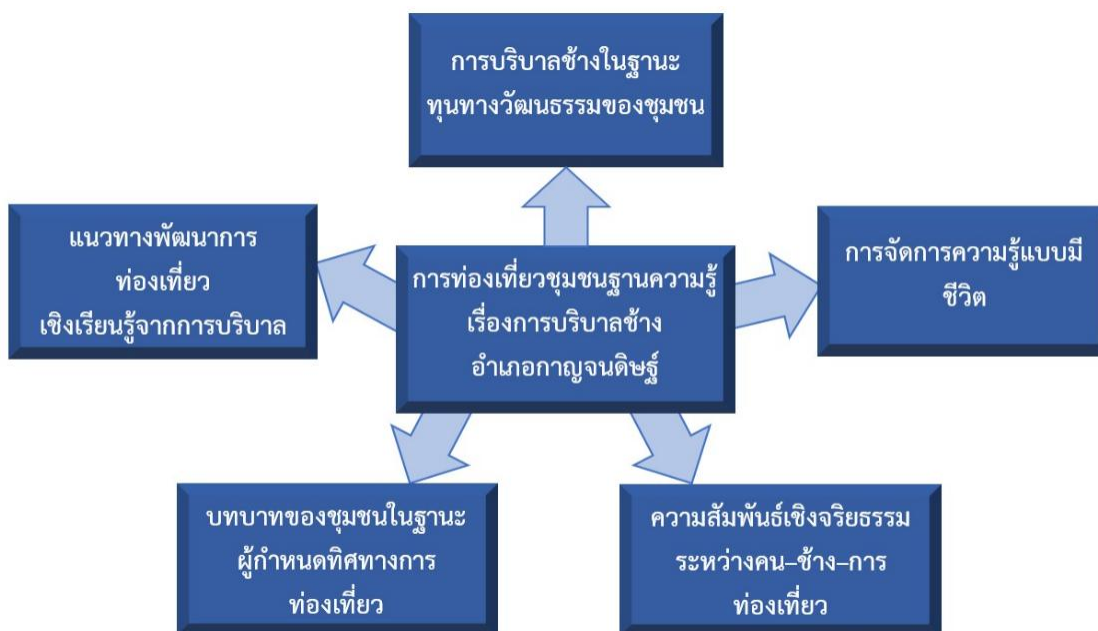
แนวทางการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวในพื้นที่อำเภอกาญจนดิษฐ์ควรมุ่งเน้นความเป็นธรรมชาติและอัตลักษณ์ของชุมชน โดยใช้กิจกรรมที่เชื่อมโยงกับองค์ความรู้ด้านการบริหารช้างเป็นแกนหลัก ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้และการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่เน้นประสบการณ์ตรงและการมีส่วนร่วมของนักท่องเที่ยว (Scheyvens, R., 1999); (UNWTO, 2019)

การจัดกิจกรรมเรียนรู้ เช่น การดูแลช้างอย่างถูกวิธี การเรียนรู้พฤติกรรมช้าง และกิจกรรมทางวัฒนธรรมท้องถิ่น จะช่วยเสริมสร้างความเข้าใจ ความเคารพ และจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ทั้งในหมู่นักท่องเที่ยวและชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่ให้ความสำคัญกับสวัสดิภาพสัตว์และสิ่งแวดล้อม (World Animal Protection, 2017) การให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์องค์ความรู้และวัฒนธรรมการบริหารช้าง มิได้มุ่งเพียงการสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวเท่านั้น แต่ยังเป็นการสร้าง ความภาคภูมิใจและความรู้สึกเป็นเจ้าของทรัพยากรทางวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน จะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งและการพึ่งพาตนเองของชุมชนในระยะยาว (กาสั๊ก เต๊ะชั้นหมาก และคณะ, 2564); (ฉวีวรรณ สุวรรณภา และคณะ, 2566)

ทั้งนี้ การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวจำเป็นต้องคำนึงถึงความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวและช้าง รวมถึงการสร้างสมดุลระหว่างการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ทรัพยากร เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในระยะยาว อันจะนำไปสู่การเสริมสร้างภาพลักษณ์ที่ดีของพื้นที่และการเป็นต้นแบบของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่ตั้งอยู่บนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างแท้จริง

องค์ความรู้ใหม่

ภาพที่ 1 องค์ความรู้การบริหารข้างเพื่อการท่องเที่ยวชุมชน

การท่องเที่ยวชุมชนบนฐานความรู้เรื่องการบริหารข้าง อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ ดังนี้

1. องค์ความรู้ด้านการบริหารข้างในฐานะ “ทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน” งานวิจัยแสดงให้เห็นว่า การบริหารข้างของชุมชนกาญจนดิษฐ์มิใช่เพียงกระบวนการดูแลสัตว์ แต่เป็นองค์ความรู้เชิงวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงระหว่างความรู้เชิงปฏิบัติ (การดูแลสุขภาพ การให้อาหาร การสังเกตพฤติกรรม) กับความเชื่อ จิตวิญญาณ และพิธีกรรมท้องถิ่น องค์ความรู้ดังกล่าวทำหน้าที่เป็น “ทุนทางวัฒนธรรม” ที่ช่วยหล่อหลอมอัตลักษณ์ชุมชน และสามารถนำมาต่อยอดเป็นฐานการเรียนรู้และการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ได้อย่างมีคุณค่า

2. องค์ความรู้เรื่องการจัดการความรู้แบบมีชีวิต การถ่ายทอดความรู้ด้านการบริหารข้างในชุมชนกาญจนดิษฐ์เป็นกระบวนการที่มีพลวัต ไม่หยุดนิ่งอยู่กับอดีต แต่มีการปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบทสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมในยุคปัจจุบัน โดยผสมผสานองค์ความรู้ดั้งเดิมเข้ากับแนวคิดสวัสดิภาพสัตว์และการท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบ แสดงให้เห็นว่าองค์ความรู้ท้องถิ่นสามารถพัฒนาและอยู่ร่วมกับองค์ความรู้สมัยใหม่ได้อย่างเกื้อกูล

3. องค์ความรู้ด้านความสัมพันธ์เชิงจริยธรรมระหว่างคน-ข้าง-การท่องเที่ยว งานวิจัยสะท้อนแนวคิดใหม่ที่มองข้างไม่ใช่เพียงทรัพยากรทางเศรษฐกิจ แต่เป็น “ผู้มีชีวิตที่มีคุณค่า” ซึ่งต้องได้รับการคำนึงถึงสวัสดิภาพอย่างจริงจัง การบริหารข้างจึงกลายเป็นกรอบจริยธรรมของการจัดการท่องเที่ยวชุมชน ส่งผลให้การท่องเที่ยวไม่ได้มุ่งเน้นกิจกรรมเชิงพาณิชย์ แต่เน้นการเรียนรู้ การเคารพ และการสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างนักท่องเที่ยว ชุมชน และธรรมชาติ

4. องค์ความรู้ด้านบทบาทของชุมชนในฐานะผู้กำหนดทิศทางการท่องเที่ยว ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า ความต้องการและความคาดหวังของชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ชุมชนกาญจนดิษฐ์มีบทบาทเป็น “เจ้าขององค์ความรู้” และ “ผู้กำหนดทิศทางการพัฒนา” มากกว่าการเป็นเพียงผู้ให้บริการ องค์ความรู้นี้ช่วยยืนยันว่าการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนต้องเริ่มจากฐานชุมชนและการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

5. องค์ความรู้ด้านแนวทางพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้จากการบริหารข้าง งานวิจัยเสนอแนวทางการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวที่ใช้การบริหารข้างเป็น “พื้นที่การเรียนรู้” โดยเน้นกิจกรรมเชิงประสบการณ์ เช่น การเรียนรู้วิถีดูแลช้าง วิถีชีวิตควาญช้าง และวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งช่วยสร้างคุณค่าเชิงการเรียนรู้ให้กับการท่องเที่ยว และเพิ่มคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรมมากกว่าการมุ่งสร้างรายได้เพียงอย่างเดียว

จากความสัมพันธ์ของทั้ง 5 องค์ประกอบ (ภาพที่ 1) สามารถอธิบายเป็นโครงสร้างได้ว่า แกนกลาง (Core) ความรู้การบริหารข้าง ฐานราก ทุนทางวัฒนธรรม กลไก การจัดการความรู้แบบมีชีวิต กรอบควบคุม จริยธรรมคน-ช้าง ผู้ขับเคลื่อน ชุมชน ผลลัพธ์ การท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ที่ยั่งยืน

สรุปและข้อเสนอแนะ

การวิจัยนี้มีความสำคัญต่อประเด็นด้านประวัติของพื้นที่ เนื่องจากช่วยให้เข้าใจถึงประวัติศาสตร์และคุณค่าทางวัฒนธรรมของพื้นที่อำเภอกาญจนดิษฐ์ รวมถึงโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจที่ส่งผลกระทบต่อพิธีกรรมและประเพณีท้องถิ่น ประเด็นด้านการบริหารข้าง การวิจัยมุ่งเน้นไปที่แนวทางในการบริหารข้างที่ถ่ายทอดมาจากชุมชน โดยเน้นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมชุมชนควบคู่ไปกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ และประเด็นด้านแนวทางพัฒนาการท่องเที่ยวมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับองค์ความรู้เรื่องการบริหารข้าง โดยเน้นการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้และการท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT) เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนและเป็นประโยชน์ต่อชุมชน โดยรวม ผลการวิจัยแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้และการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งไม่เพียงแต่ส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนเท่านั้น แต่ยังช่วยส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมชุมชนในพื้นที่กาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย จัดตั้งศูนย์เรียนรู้ในชุมชนเพื่อเป็นแหล่งถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการบริหารข้างและการอนุรักษ์ธรรมชาติ พร้อมทั้งสร้างเครือข่ายความร่วมมือในชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ จัดทำหลักสูตรและคู่มือการบริหารข้าง พัฒนาสื่อการเรียนรู้ที่บูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงสร้างศูนย์เรียนรู้ในชุมชนเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการบริหารข้างอย่างเป็นรูปธรรม ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ จัดทำแนวทางปฏิบัติด้านความปลอดภัยสำหรับนักท่องเที่ยวและช้าง รวมทั้งการดูแลรักษาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง สร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชน หน่วยงานภาครัฐ เอกชน และนักท่องเที่ยว พร้อมทั้งสร้างความเข้าใจในความสำคัญของการอนุรักษ์และบริหารข้าง ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป วิจัยแนวทางบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นและหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ ศักยภาพและการใช้โมเดลในการผสมผสานองค์ความรู้ดั้งเดิมกับวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและความน่าเชื่อถือของระบบการบริหารข้าง

กิตติกรรมประกาศ

ได้รับทุนอุดหนุนวิจัยจากกองทุนวิจัย วิจัยและส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ปีงบประมาณ 2567 สัญญาเลขที่ 016/2567

เอกสารอ้างอิง

- กรมการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2560). แผนยุทธศาสตร์พัฒนาการท่องเที่ยว พ.ศ. 2561 - 2564. กรุงเทพมหานคร: วิไอพี ก๊อบปี่ปริน.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2565). เครื่องมือการจัดการความรู้ (KM) ในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR). (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: วนิตการพิมพ์.

- กาสั๊ก เต๊ะซันหมาก และคณะ. (2564). ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืน. วารสารพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต, 9(2), 45-60.
- ฉวีวรรณ สุวรรณภา และคณะ. (2566). การจัดการความรู้ศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ระดับชุมชนตามศาสตร์พระราชา จังหวัดแพร่. วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ มจร วิทยาเขตแพร่, 9(2), 20-32.
- ฐาปนี พิทักษ์ และคณะ. (2562). องค์ความรู้การบริหารจัดการกับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่นภาคใต้. วารสารการท่องเที่ยว วัฒนธรรม และการพัฒนาท้องถิ่น, 4(1), 89-108.
- นลวัชร ขุนลา และเกษราภรณ์ สุตตางศ์. (2558). การจัดการความรู้กับการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน. วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 41(1), 123-140.
- ประมาณ เทพสงเคราะห์ และจรินทร์ เทพสงเคราะห์. (2558). ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการจัดการความรู้ในชุมชน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พัทธนันท์ ธรรมชาติกร และประมา ศาสตระจุ. (2559). กระบวนการจัดการความรู้ Knowledge Management Process. วารสารศรีนครินทรวิโรฒวิจัยและพัฒนา, 8(16), 163-168.
- รัตติยา เหนืออำนาจ และคณะ. (2567). การจัดการความรู้ชุมชน 5 ดี สู่การพัฒนาวัฒนธรรมชุมชนวิถีพุทธ. วารสารวิจัยวิชาการ, 7(6), 367-384.
- Scheyvens, R. (1999). Ecotourism and the empowerment of local communities. *Tourism Management*, 20(2), 245-249.
- UNWTO. (2019). *Tourism and community development*. Madrid: World Tourism Organization.
- World Animal Protection. (2017). *Elephants in tourism: A welfare assessment*. London: World Animal Protection.